

Γ'. Ὁ Πεσταλότης συγγραφεὺς. — Τὸ ὄρφανοτροφεῖον τῆς Στάνς. — Νέαι δυσκολίαι καὶ ἀτυχίαι.

Ἀπὸ τὴν διάλυσιν τοῦ ἀσύλου τῆς Νέας Ἐπαύλεως ἕως τὴν ἰδρυσιν τοῦ ὄρφανοτροφείου τῆς Στάνς παρήλθαν διὰ τὸν Πεσταλότην δέκα ἔκτῳ ἔτη πενίας, ἀποθαρρύνσεως, προσδοκίας καὶ ἀδρανείας, περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν «ἐσπαράσσεται ἡ καρδιά του, καθὼς ἔλεγε, καὶ ἔμενε βυθισμένος εἰς τὴν δυστυχίαν του ὡς φυτὸν πατημένον εἰς τὴν ἄκρην τοῦ δρόμου». Ἐὰς θλιβερά ἐκεῖνα ἔτη διῆλθεν ὁ Πεσταλότης εἰς πτωχικὴν οἰκίαν, τὴν ὁποίαν ἐκράτησεν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, τὴν περισσότερον ἀπὸ τὰς ἄλλας προσφιλεῖ του διατριβὴν. Ἐκεῖ ἀπέκτησε καὶ ἀνέθρεψε τὸν υἱὸν του· ἐκεῖ ἔμελλε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὰς τελευταίας του ἡμέρας ἐξηντηγμένος καὶ ἀσθενής, διὰ νὰ συγγράψῃ τὴν *Μοῖραν τοῦ βίου μου* καὶ τὸ *Κύκνειον ᾄσμα*, εἶδος αὐτοβιογραφίας, καὶ ἔπειτα ν' ἀποθάνῃ. Ἀπὸ τὸ 1780 ἕως τὸ 1798 πολλάκις ἐδοκίμασε τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν. Ἄλλ' ὑπέφερε περισσότερον ἐκ τῆς συναισθησεως τῆς ἀδυναμίας του, ἐκ τῆς ματαιώσεως τῶν ἐλπίδων του, ἐκ τῆς διακοπῆς τοῦ ἐνεργοῦ του σταδίου. Καὶ δὲν εἶχε τοῦλάχιστον πρὸς παρηγορίαν τὰς συμπαθείας τῶν γειτόνων του. Οἱ χωρικοί, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἀρέσκουν αἱ ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις, τὸν ἐθεώρουν ὡς τρελλόν.

Ἄλλ' ὅμως, ἕως ὅτου δυναθῆ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἐνεργὸν βίον, εἰργάσθη πνευματικῶς, ἐμελέτησε καὶ συνέγραψε. Δὲν ἐγάθησαν λοιπὸν τὰ δέκα ὀκτὼ ἐκεῖνα ἔτη, ἠπότε συνέταξε τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του. Τὸ 1780 ἐδημοσίευσε τὴν Ἑσπέραν ἐνὸς ἐρημίτου, σκέψεις ὑπὸ τύπον συντόμων γνωρικῶν, ἐχόντων ὡς κύριον θέμα τὸν ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς ἀγωγῆς· — τὸ 1781 συνέθεσε τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Λεονάρδου καὶ Γετρούδης, τοῦ περιφήμου λαϊκοῦ μυθιστορήματος, τὸ ὁποῖον ταχέως τὸν ἐδόξασεν, ἂν καὶ ψυχρότερον ὑπεδέχθη τὸ κοινὸν τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους, δημοσιευθέντας βραδύτερον· — τὸ 1782 συνέγραψε τὸν Χριστόφορον καὶ τὴν Ἑλσαν, ἄλλο λαϊκὸν μυθιστόρημα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐδόθη προσοχή, ἂν καὶ ἤθελε νὰ τὸ καταστήσῃ ἐγχειρίδιον ἀγωγῆς πρὸς χρῆσιν τῆς πρακτικῆς σχολῆς (Realschule). Τέλος τὸ 1798 ἐξέδωκε τοὺς Μύθους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κοινωνικὸν πρὸ πάντων χαρακτήρα, καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενον ὡς τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἔργων του: Ἐρευναι περὶ τῆς πορείας τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Βεβαίως ὁ Πεσταλότσης ἠδύνατο νὰ διακριθῆ εἰς ἔργα δημώδους φιλολογίας, ὡς μαρτυροῦν ὁ Λεονάρδος καὶ Γετρούδη καὶ οἱ Μῦθοι, ἀλλὰ δὲν ἦτο κατάλληλος δι' ἔργον γενικῆς φιλοσοφίας· αἱ δὲ Ἐρευναι, ἂν καὶ ἠξιώθησαν προσοχῆς ὑπὸ τοῦ διασήμου γερμανοῦ φιλοσόφου Φίχτε, οὔτε ἀπέκτησαν οὔτε ἀξίζουσαν νὰ ἀπακτήσουσιν φήμην.

Ἐγενε λοιπὸν συγγραφεὺς ὁ Πεσταλότσης, ἀλλὰ

μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης παρὰ ἐκ κλίσεως. «Καὶ φινάνας θὰ ἔκαμνα, ἔλεγε μὲ θλίψιν, διὰ τὴν δώσω ἄρτον εἰς τὴν γυναῖκα καὶ εἰς τὸ τέκνον μου.» Ἄλλ' ἂν τὰ συγγραμματα ἐπόρισαν τὸν ἄρτον, προσέθεσαν καὶ ἀρχὴν φήμης καὶ δόξης, ὁ δ' ἰσημίτης τῆς Νέας Ἑπαύλεως, καταγελασθεὶς καὶ περιπαιχθεὶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, κατέστη εἰς μακρινὰς χώρας ἐπιφανής. Ἡ Νομοθετικὴ συνέλευσις τῆς Γαλλίας τὸν ἀνεκήρυξε γάλλον πολίτην, καθὼς καὶ ἄλλους ὀνομαστοὺς ἄνδρας, τὸν Οὐασεγκτώνα, τὸν Σχίλλερ, τὸν Κλόφτοκ καὶ τινὰς ἄλλους· διότι ἦσαν ἄνδρες, αἱ ὁποῖοι διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ θάρρους των ὑπηρετήσαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ πνεύματος καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται ξένοι πρὸς τὴν Γαλλίαν.» Καὶ ἐκ Γερμανίας ἤρχοντο πολύτιμα δείγματα ἐνδιαφέροντος καὶ συμπαθείας· διότι, ὅτε τὸ αὐτὸ ἔτος (1792) ἐταξίδευεν εἰς Λιψίαν, τὸν ὑπεδέχοντο μὲ ἀγάπην ὁ Γκαϊτε, ὁ Βίλιανδ, ὁ Κλόφτοκ, ὁ Ἐρδερ. Μετὰ ἓν ἔτος συνήπτε σχέσεις μὲ τὸν φιλόσοφον Φίχτε, ὁ ὁποῖος καὶ ἔγεινε παντοτινὸς φίλος του καὶ ἔλεγε περὶ αὐτοῦ: «Εἶναι ἄσχημος καὶ ἐνδύεται ὡς χωρικός, ἀλλ' ὀλίγοι ἄνθρωποι ἔχουν τόσον εὐγενῆ αἰσθήματα, καθὼς αὐτός».

Ἄλλ' αἱ τόσαι συγγραφικαὶ ἐπιτυχίαι δὲν ἐσβέσαν τὸν κύριον καὶ διαρκῆ πόθον τοῦ βίου του, νὰ γείνη παιδαγωγός. Ἐγεινε λοιπὸν πάλιν παιδαγωγός, ἂν καὶ ἐπ' ὀλίγον, διὰ τῆς ἐλθετικῆς ἐπανάστασεως, ἣ ὁποία προῆλθεν ἐκ τῆς γαλλικῆς. Ἡ νέα κυβέ-

νησις τῆς ἰλδοετικῆς ἡμοσπονδίας τὸν διώρισε διευθυν-
τὴν τοῦ ὄρφανοτροφείου, τὸ ὁποῖον ἱδρυσεν εἰς Στάγς τὸ
1798. Εἰς τὸν βίον τοῦ Πεσταλότσιου ἡ δρασίς του
εἰς Στάγς φαίνεται ὡς ἡρωϊκὴ ἐποχὴ. Τότε ἐφάνη
πράγματι ὁποῖός τις ἦτο καὶ ἐφανέρωσε πόσῃ ἀφο-
σίωσιν καὶ τρυφερότητα ἐνέκλειεν ἡ καρδιά του.
Ἦτο πεντήκοντα ὄδο ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὴν
ὁποίαν, καθὼς εἰλεγὲν ὁ φίλος του Στάπφερ, «εἰπάλας
κατὰ τοῦ προσεγγίζοντος γήρατος». Καὶ ὁμοῦς ἀνε-
λάμβανε τὴν διεύθυνσιν σχολῆς παιδίων ἐξ ἕως ἑπτὰ
ἐτῶν ὑπὸ δυσμενεστάτους ὁρους. Ἐψέξαν ὄχι ἀδίκως
τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς· διότι ἀνέθετε
τὴν ἀνατροφὴν ὀρφανῶν, εἰς τόπον ἐρημωμένον ὑπὸ
τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν γαλλικῶν στρατευ-
μάτων, εἰς τὸν Πεσταλότσιον, ἄνδρα δημοκρατικὸν
καὶ διαμαρτυρούμενον. Ἐστέλλετο γὰρ κηρύξῃ αὐτὸς
εἰρήνην καὶ φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς νικηθέντας ἐναν-
τίους, θρησκομανεῖς καὶ φανατισμένους καθολικοὺς,
τῶν ὁποίων θ' ἀνέτρεφε τὰ τέκνα.

Ἐγνώριζεν ὁ Πεσταλότσιος ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπό-
δια, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασεν, ἐν ᾧ ἄλλος θὰ ἐτρόμαζε.
Ἦτόσον χρόνον ἐμαρραίνεται ἐγκαταλελειμμένος «εἰς τὴν
λύσσαν καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν» τῆς ἀπραξίας του. Ὡς
ἀνάστασιν λοιπὸν ἐδέχθη τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν τοῦ
ἀνέθεταν εἰς Στάγς, ὡς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἡβικῆν ἀγω-
νίαν. Θὰ ἠδύνατο τέλος γὰρ ἐφαρμόσῃ τὰς ἰδέας, ὅσας
ἀνέπτυξεν εἰς τὸν Λεονάρδον καὶ Γετρούδην. «Ἐξα-
λείφω, ἔγραψεν ἐν θριάμβῳ, τὸ ὄνειδος τοῦ βίου μου...

Αἰσθάνομαι ὅτι πάλιν γίνομαι ἄνθρωπος.» Διέβλεπον ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ μεταχειρισθῆ καλλίτερα τὴν δραστηριότητά του παρὰ ἀγωνιζόμενος κατὰ τῆς μωρίας, τῆς ἀγροικίας, τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς μοχθηρίας. Καὶ εἶχε μὲν σκεφθῆ ἡ κυβέρνησις νὰ ἀναθέσῃ τὴν διευθυσιν διδασκαλείου εἰς τὸν Πεσταλότσην, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπροτίμησε νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὰ παιδία, αἰσθανόμενος, ὅτι ὁ ἀληθὴς του προορισμὸς ἦτο ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις. «Διὰ νὰ πραγματοποιήσω τὸ ὄνειρόν τοῦ βίου μου, θὰ συγκατένευα νὰ κάμω τὰς δοκιμάς μου ἐπὶ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῶν Ἄλπεων δίχως πῦρ, δίχως ὕδωρ . . . .»

Ἡ ἐγκατάστασις εἰς Στάνς ἦτο ἀθλιωτάτη. Ὁ Πεσταλότσης ὡς μόνον βοηθὸν εἶχε μίαν οἰκονόμον : « Ἐγὼ μόνος ἔλεγον, ἤμην ἐπιστάτης, λογιστῆς, ὑπηρέτης καὶ ὑπηρέτρια σχεδὸν ἐντὸς μίας ἐρειπωμένης οἰκίας.» Εἰργάζοντο δὲ ἀκόμη οἱ ἐργάται εἰς διευθέτησιν τοῦ Ἀσύλου, ὅτε εἰσῆλθαν τὰ ὄρφανά, καὶ ὁ Πεσταλότσης ἔπρεπε ν' ἀσχολῆται εἰς μυρίας ὑλικὰς φροντίδας, ἀγωνιζόμενος πῶς νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ἐνδύσῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὀγδοήκοντα παιδία, τὰ πλεῖστα τῶν ὀπίων ἔζων ἐντὸς τῆς σχολῆς. Ἐκοιμάτο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, φροντίζων μὲ μητρικὴν στοργὴν, περὶ ὅλων. Τὰ περιέβαλλε μὲ τὴν ἀγάπην του. «Ἐπρεπε, λέγει, ἀπὸ πρωΐας ἕως ἐσπέρας νὰ αἰσθάνωνται τὰ δυστυχῆ ἐκεῖνα ἐγκαταλελειμμένα πλάσματα, ὅτι ἡ εὐτυχία τῶν ἦτο εὐτυχία μου.» Ἐκυριάρχει τῶν μικρῶν ἐκείνων ψυχῶν ἐπιδρωὴν ἀδιακόπως διὰ τῆς παρουσίας του,

ἐπιδαφιλεύων τὴν συμπάθειάν του. « Ἐγὼ δὲ, ἔκλαια μαζί των. » Μαζί των καὶ ἠσθένει ἐντὸς Ἀσύλου, τὸ ὁποῖον ἦτο μᾶλλον νοσοκομεῖον παιδῶν παρά σχολή : « Ἐβόηχαμεν ὅλοι, λέγει, κλεισμένοι εἰς τοὺς ὑγροὺς τοίχους νεοκτίστου οἰκίας κατὰ τὴν διάρκειαν χειμῶνος ἐκτάκτου δριμύτητος. »

Εἰς μακρὰν συγκινητικὴν ἐπιστολὴν ὁ Πεσταλότσος διηγεῖται εἰς ποῖα μέσα κατέφυγε διὰ τὴν ἀρχίστην τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν του. Ταῦτα συνοψίζονται εἰς μίαν λέξιν : τὴν δρᾶσιν. Εἰργάζετο ἀκαταπαύστως. Ὁμίλει, ἐξηγητοῦτο ἀνεπιφυλάκτως. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπήγαιεν ἀπὸ μαθητὴν εἰς μαθητὴν ἐνθαρρύνων τοὺς ἐπιμελεῖς, ἐπιπλήττων τοὺς ἀμελεῖς. Ἄλλ' ἢ ἐξαιρετικὴ ζωηρότης καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσοχὴ τῶν μαθητῶν ἀντὶμεθε τοὺς κόπους τοῦ διδασκάλου. « Εἶχαν θέλησιν, δύναμιν, καρτερίαν, ἦσαν φαιδροί· διότι ἠσθάνοντο, ὅτι ἀφυπνίζοντο ἐντὸς των δυνάμεις κοιμώμενοι καὶ ἄγνωστοι. » Ἡ πληθὺς, ἡ συχνότατη σύντροφος τῆς διδασκαλίας, εἶχεν ἐξαφανισθῆ ὡς σκιά ἀπὸ τὴν σχολήν. Οἱ ἐπισκέπται τῆς Στάνς μαρτυροῦν εὐνοϊκώτατα περὶ τῶν προόδων τῶν γενομένων εἰς ὀλίγας ἐβδομάδας : « Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ πιστεύσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς του », ἔγραφεν εἰς κληρικὸς. « Ὅτε εἰσῆλθα εἰς τὴν παράδοσιν, λέγει εἰς δημοσιογράφος, τὰ παιδιά ἦσαν τόσον ἀπερροφημένα ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των, ὥστε μόλις ὑψώσαν τὴν κεφαλὴν των. » Ἄλλοι ἐμάνθαναν τὸ ἀλφάβητον, ἄλλοι τοὺς ἀριθμοὺς, ἄλλοι ἔκαμναν λογαριασμούς, ἄλλοι

ἰχνογραφίαν. Μόνος διδάσκαλος μὲ τόσους μαθη-
 τὰς ὁ Πεσταλότιος μετεχειρίζετο τοὺς προχωρη-
 μένους ἐξ αὐτῶν, διὰ νὰ καθοδηγῇ τοὺς ἀδυνάτους.
 Ἦσαν ἀνά τρεῖς μὲ τὸν μεγαλύτερον εἰς τὸ μέσον,
 ὁ ὁποῖος περιέβαλλε μὲ τοὺς βραχίονας τὸν τράχη-
 λον τῶν μικρῶν του συντρόφων, διὰ νὰ διευθύνῃ καλ-
 λίτερα τὴν ἐργασίαν των. Ἦτο πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀλ-
 ληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Καθὼς δὲ καὶ εἰς τὴν Νέαν
 Ἐπαυλίαν, τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν διεδέχετο ἡ χει-
 ροτεχνία. Ἐν βραχυλογίᾳ τὰ ποτελέσματα ἐδικαίω-
 ναν τὰς προσδοκίας τοῦ Πεσταλότιου. «Ἦμην βέ-
 θαιος, ἔλεγεν, ὅτι ἡ στοργή μου θὰ διώρθωνε καὶ
 θὰ μετέβαλλε τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδίων μου μὲ
 ὅσην ταχύτητα ὁ ἑαρινὸς ἥλιος ἔρχεται ν' ἀναζωογο-
 νήσῃ τὴν ναρκωμένην ἐκ τοῦ χειμῶνος γῆν. Καὶ πράγ-
 ματι, πρὶν τὸ ἔαρ διαλύσῃ τὰς χιόνας τῶν ὄρειων
 μας, οἱ μαθηταὶ μου εἶχαν γίνῃ ἀγνώριστοι. Εἰς
 τοὺς ἀγγελικούς των ὀφθαλμούς, εἰς τὰ διαυγῆ των
 βλέμματα ἔβλεπα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχῆς των...»
 Ὡστε δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν διὰ τὸν Πεστα-
 λότιον ὅ,τι ἐκεῖνος εἶπε διὰ τὸν Πατέρα Γιορτάρδον, ἕλ-
 λον ὀνομαστὸν ἐλβετὸν παιδαγωγόν: «Ὁ Πατὴρ Γι-
 ορτάρδος κατορθώνει θαύματα: τὴν λάσπην μεταβάλλει
 εἰς χρυσόν.»

Ἀλλὰ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα δεικνύσαν ἀποτόμως
 τὴν γενναίαν ἀπόπειραν τοῦ Πεσταλότιου. Αἱ ἀνάγκαι
 τοῦ ἐπαναληφθέντος πολέμου μετέτρεψαν τὸ ὄρφανο-
 τροφεῖον εἰς στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον καὶ τὰ ὄρφανὰ

παιδιά παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς στρατιώτας ἀσθενεῖς ἢ πληγωμένους. Ἡ δοκιμὴ διήρκασε μόνον ἐπὶ ἕξ μῆνας τοῦ 1799, καὶ κανεὶς βεβαίως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν προτείνῃ ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιχείρησις, τὴν ὁποίαν μόνον ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ. Ποῦ νὰ εὑρεθῇ ἄλλος Πισταλότσης διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζήλου; Καὶ ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποβληθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς ὁμοίους κόπους· διότι, ἐν ᾧ τὸ ποιμνιον ἐπρόκοπτεν, ὁ ποιμὴν ἐζηντλεῖτο καὶ ἀπέκαμνε. Ἐπτυνε αἷμα. Ἀπεχώρησε λοιπὸν εἰς τὴν κορυφὴν ἑνὸς βουνοῦ, ἀπαρηγόρητος μὲν διὰ τὴν διχκοπὴν τοῦ ἔργου του, ἀλλ' ἀποφασισμένος νὰ τὸ ἀρχίσῃ πάλιν, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, ἀφ' οὗ ἐπανακτῆσῃ δυνάμεις καὶ ὑγείαν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἡσυχίαν καὶ τὸν σωτήριον ὄρεινὸν ἀέρα. Ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ βουνοῦ του, ἐν ᾧ ἐθεώρει τὰς εὐρείας σκηνογραφίας καὶ τὰ ὠραῖα τοπία τῶν ἐλβετικῶν κοιλάδων, τὰ ἀπλούμενα ἐνώπιόν του, ἔλεγε: «Θαυμάζω τὴν ὠραιότητα τοῦ θεάματος, ἀλλὰ συλλογίζομαι πρὸ πάντων τοὺς δυστυχεῖς κατοικοὺς τῶν γραφικῶν κοιλάδων, τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος πάσχει ἐκ τῆς κακῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐκ τῆς ἀμαθείας του καὶ ἐκ τῆς ἀθλιότητός του.»

Εἰς ἓκ τῶν καλητέρων μαθητῶν καὶ βιογράφων τοῦ Πισταλότση, ἀφ' οὗ διέτρεξε τὸ 1870 τοὺς ἀγροὺς τοῦ καντονίου τῆς Ἀργοβίας καὶ ἦλθεν ὡς εἰς προσκόνημα εἰς τὴν Νεάν Ἐπαυλιν, ἔγραψεν: «Ἐδῶ δὲν εἶδα ἐπαίτας, ἀλλὰ παντοῦ ἐργατικὸν καὶ εὐημε-

ραῦντα πληθυσμόν, καλῶς γεωργημένας γαίας καὶ καλὰ σχολεῖα... Ἄν ὁ Πεσταλότσης ἀπέτυχεν ὅταν ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς περὶ ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ ἰδέας του, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐμπνεύσασαι τὴν ἐπιχειρήσιν του ἐπὶ τέλους ἔφεραν τοὺς καρπούς των. » Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν διὰ τὴν Στάνς. Εἰς τὴν ἀπόκεντρον κωινίαν, ὅπου ἐκεῖνος πρὸ αἰῶνος εὔρε τὰ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐρείπια, τὰ φλέγοντα μίσθ, ὅπου ἔτυχε κακῆς ὑποδοχῆς παρ' ἐχθρικῶς διατεθειμένου πληθυσμοῦ, ἐκεῖνος, ὁ ἐλθὼν ὡς ἐλευθερωτῆς, σήμερον εἶναι λησμονημένος.

Τὰ πάντα ὁμως εἶναι φαῖδρὰ καὶ χαροπὰ εἰς τὴν Στάνς, ὠρσίαν πολίχνην, ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς λίμνης τῶν Τεσσαρῶν Καντονίων. Οἱ κάτοικοι φαίνονται εὐτυχεῖς, χωρὶς μίσθ, ἡμεροὶ ὑπὸ ἐλευθέραν δημοκρατίαν. Πέριξ τῆς πολίχνης ἀπλοῦνται καλλιεργημένοι ἀγροί, παχεῖαι βοσκαί, διακοπτόμεναι ἀπὸ κήπους πελωρίων μηλεῶν, παμπαλαίων ἀπιδεῶν, τὰς ὁποίας ἴσως εἶχεν ἰδῆ φυτευομένας ὁ Πεσταλότσης. Εἰς 1900 μέτρων ὕψος δεσπόζει τῆς χαριστάτης κοιλάδος ἡ κορυφὴ τοῦ Στάνσερχορν. Βλέπων τις τὴν ὠρσίαν αὐτὴν εἰκόνα δὲν δύναται νὰ μὴ σκεφθῆ, ὅτι ἄνθρωποι ὡς ὁ Πεσταλότσης δὲν διέρχονται ἐπὶ τῆς γῆς ἀνωφελῶς· ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις καρποφορεῖ, διότι συνεχίζεται ὁ ἀγὼν τῆς καὶ μὲ τὸν καιρὸν καταρθώνει νὰ φέρῃ τὴν βασιλείαν τῆς εἰρήνης, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς εὐτυχίας ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἐπεκράτει ὁ φανατισμός, ὁ πόλεμος, ἡ ἀθλιότης. Ἄν ὁ Πεσταλότσης

εἶναι λησμονημένος εἰς τὴν Στάνας, τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τῆς γῆς, καθὼς καὶ ἄλλου, ἐπραγματοποιήθη μέρος τῶν ὄνειρων, τὰ ὅποια ὤνειρεύθη διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος !

Δ'. Ὁ Πεσταλότσης διδάσκαλος καὶ διευθυντὴς ἐκπαιδευτηρίου εἰς Βουργδορφ καὶ Ὑβεργδόν.— Οἱ συνεργάται του.— Μεγάλῃ φήμῃ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.— Διαφωνίαι καὶ ἀντενέργειαι.— Διάλυσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου.— Τελευταῖαι ἡμέραι καὶ θάνατος τοῦ Πεσταλότση.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸ κλείσιμον τοῦ σχολείου τῆς Στάνας ὁ διδάσκαλος Πεσταλότσης ἀνεκλήθη εἰς ἐνεργὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ Βουργδορφ, τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ καντονίου τῆς Βέρνης. Πράγματι δὲ τώρα καὶ μόνον ἔγεινεν ἀληθῆς διδάσκαλος εἰς τακτικὸν σχολεῖον καὶ διηύθυνε τάξιν μικρὰν ἐξ ἀρρένων καὶ θηλέων ἀναλαβήτων. Συνέβαινε λοιπὸν νὰ εἶναι συγχρόνως, καθὼς λέγει, «ἐσχάτος τῶν δημοδιδασκάλων καὶ μεταρρυθμιστῆς τῆς ἀγωγῆς.» Ὑπερέτησεν ἐκεῖ ἐπὶ ἓν ἔτος ὡς ἄσημος βοηθὸς τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας τοῦ ἀλαβήτου.

Σημερινὸς ἐπιθεωρητὴς σχολείων θὰ ἔκρινε μὲ ἀυστηρότητα τὸν Πεσταλότσην· διότι ὡς ἐκ τῆς ἀνυπομονησίας του συχνὰ εἶδιδε φαπίσματα, ὠμίλει πολὺ γρήγορα καὶ ἐφώναζε πολὺ δυνατὰ, δὲν εἶδιδεν ἐξηγήσεις εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ περιωρίζοντο νὰ ἐπαναλαμβάνουν

μηχανικῶς γράμματα, συλλαβὰς καὶ λέξεις. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου μὲ θαυμαστὴν ἀφροσύνην καὶ ζῆλον αὐτὸ ἐνδοξοῦς γέρον», καθὼς εἶχαν ἀρχίσῃ ἔκτοτε νὰ τὸν ὀνομάζουν, ἐπάσχιζε μὲ νεανικὴν ζωηρότητα νὰ διδάξῃ τὸ ἀλφάβητον εἰς παιδιὰ πέντε ἕως ὀκτὼ ἐτῶν. Ἄλλὰ οἱ τότε ἐπιθεωρηταὶ καὶ ἡ ἐφορεία τῶν σχολείων τῆς Βέρνης ἐπισκεφθέντες τὸ σχολεῖον τὸ 1800 μετὰ ὀκταμήνου ἐργασίαν τὸν ἐπύνησαν ὡς ἐξῆς: «Οἱ μαθηταὶ σὰς, εἶπαν, ἔκαμαν πρὸς τοὺς καταπλήκτικὰς οἱ ἰκανώτεροι διακρίνονται εἰς τὴν καλλιγραφίαν, τὴν ἰχνογραφίαν καὶ τὴν ἀριθμητικὴν . . . Ἄπεδειξατε ποῖαι δυνάμεις κρύπτονται ἐντὸς τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ πῶς δύνανται καὶ πρέπει ν' ἀναπτυχθῶν αἱ δυνάμεις αὐταί.»

Μετὰ τόσον εὐνοϊκὴν κρίσιν ὁ Πισταλότσης ἤξιζε νὰ προβιβάσθῃ καὶ ἐπροβιβάσθῃ. Ἀπὸ βοηθοῦ τῆς νηπιακῆς τάξεως προήχθη εἰς διευθυντὴν «τῆς δευτέρας σχολῆς τῶν ἀρρένων» διότι τὴν πρώτην διηύθυνε διδάσκαλος μετερχόμενος συγχρόνως τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὑποδηματοποιοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχαν ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Πισταλότσην νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὸ ἰδικόν του σχολεῖον τὰς μεθόδους του. Τὸ δικαστήριον τοῦ Βούργδορφ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ νέον σχολεῖον. Ἄλλα παρ' αὐτὸν σχεδὸν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἠλλάξε καὶ ἔγεινε «Παιδαγωγεῖον τοῦ Βούργδορφ», ἴδρυμα σύνθετον καὶ ἀνάμικτον, ἐν εἶδος ἡμιγυμνασίου, τοῦ ὁποῖου τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ Πισταλότσης, προσεταιρισθεὶς

ὡς πρώτους συνεργάτας τὸν Κρούσιον, τὸν Βούσιον καὶ τὸν Τόβλερον.

Μόλις ἤρχισε καὶ ἀμέσως ἐτελείωσε τὸ δημοδιδασκαλικὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύθη ὁ Πεσταλότσης· εἰς τὸ ἐξῆς ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ ὅλως διαφορετικὸν ὡς διευθυντῆς μεγάλου ἐκπαιδευτηρίου, ἔχων οἰκοτροφεῖον νὰ διοικῆ, μεγάλους μαθητάς νὰ ἐκπαιδεύῃ, σύλλογον καθηγητῶν νὰ διευθύνῃ. Πόσαι δυσκολίαι καὶ μέριμναι τὸν ἐπερίμεναν εἰς ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο ἀκατάλληλος! Πολλάκις ἀπέφασκε νὰ παραιτηθῆ, νὰ γείνη πάλιν δημοδιδάσκαλος. Καὶ ὅμως ἀφωσιώθη ἐπὶ εἴκοσι πέντε ἔτη εἰς τὸ ἔργον του καὶ ἐδάστασε μὲ ἀνδρείαν φορτίον καταθλιπτικόν. «Τί κρῖμα, ἔγραφεν ὁ Πατήρ Γιάρδος, ν' ἀποσπασθῆ ὁ Πεσταλότσης ἀπὸ τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον μὲ τόσῃν ἀγάπῃν εἶχεν ἐκλέξῃ! Ἡ δημοτικὴ σχολή, τὸ πρότυπον τῶν ἄλλων σχολείων, θὰ μείνῃ ὄνειρον ἀνεκπλήρωτον εἰς τὸν ἀνήσυχον καὶ ἀκούραστον βίον του!...»

Αὐτὸς δὲ ἦτο καὶ ὁ πόθος τοῦ Πεσταλότση: «Ἡ ἐπιθυμία μου δὲν ἦτο ν' ἀποκτήσω ἰδικόν μου σχολεῖον, ἀλλὰ νὰ τελειοποιήσω τὴν μέθοδόν μου.» Καὶ πραγματικῶς, ὅσον ἐπέτρεπαν αἱ μέριμναι τῆς διευθύνσεως, δὲν ἔκλυσε νὰ ἐπιδιώκῃ εἰς τὰ ἐκπαιδευτήριά του τὴν ἀσύλληπτον ταύτην «Μέθοδον», τὴν ὁποίαν εἶχε σχεδιάσῃ εἰς τὰ βιβλία του, δοκιμάσῃ εἰς ἔστυλα, ὄρφανοτροφεῖα, σχολεῖα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ ἀκόμη νὰ τὴν ὀρίσῃ. Ἐφικνάζετο ἐνίοτε, ἄντι δὲν ἔπρεπε νὰ περιορίσῃ τὴν μέθοδόν του εἰς μικρὰ παιδία μόνον,

ἀλλ' ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας σπουδὰς τῶν μαθητῶν του. Ἐνεπιστεύετο λοιπὸν εἰς τοὺς συνεργάτας του τὴν φροντίδα νὰ τὴν διατυπώσουν συντάττοντες βιβλία πρὸς ἐφαρμογὴν, σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς του. Ὁ Πεσταλότσης ἐξέδωκε τὸ σπουδαιότατον τῶν παιδαγωγικῶν του ἔργων: «*Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα τῆς.*»

Ἰκευδοκίμησις τῆς σχολῆς τοῦ Βούργδορφ ἐστειρώσε τὴν φήμην τοῦ Πεσταλότση. Ὅλοι ἐξεθίαζαν τὸ οἰκοτροφεῖον αὐτό, ἐν τούτοις οἱ μαθηταὶ του δὲν ὑπερέβησαν τοὺς ἑκατόν. Κατὰ τὸ 1803 νέοι συνεργάται συνεκεντρώθησαν περὶ τὸν διδάσκαλον: ὁ Ναιφ, ὁ μουσικὸς Πρείφφερρος, ὁ θεολόγος Νίδερερ καὶ τέλος ὁ μαθηματικὸς Σμίθ, ὁ φίλτατος τοῦ Πεσταλότση. Μὲ τοὺς εἰδικοὺς δὲ τούτους συνεργάτας ἠρύνετο ἡ διδασκαλία. Ὅλα τὰ μαθήματα ἐδιδάσκοντο, καὶ ἡ χημεία καὶ ἡ ἀλγεβρα καὶ αἱ ἀρχαῖαι γλῶσσαι. Ἄλλ' οἱ μαθηταὶ πρὸ πάντων διεκρίνοντο εἰς τὴν ἰχνογραφίαν καὶ εἰς τὸν κατὰ διάνοιαν λογαριασμόν. Τοῦτο δὲ ὠφείλετο εἰς τὴν «*Μέθοδον.*» Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιβολὴ τῆς πειθρχίας ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ἡμερος. «*Ἐδῶ δὲν βλέπω σχολεῖον, ἀνέκραζεν εἷς ἐκ τῶν ἐπισκεπτῶν, ἀλλὰ μίαν μεγάλην οἰκογένειαν.*»

Ἄλλ' ἀκουσίως ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ 1804 τὸ πρῶτόν του ἐκπαιδευτήριον ἐν πλήρει ἀκμῇ, διότι τὰ πολιτικὰ γεγονότα τὸν ἐξετόπισαν ἀπὸ τὸ διοικητήριον τοῦ Βούργδορφ, τὸ ὁποῖον ἔγινε πάλιν,

καὶ μένει μέχρι τῆς σήμερον ἔδρα τῆς διοικήσεως.

Ἄνωμαλος δρόμος ἐπὶ πραχίας κατώφερειας μάς φέρει ἐκεῖ, ὑπεράνω τῆς ωραίας βιομηχανικῆς πόλεως, τῆς ὑπερηφάνου διὰ τὸ πολυτεχνεῖόν της. Πόσους ἐπισκέπτας προσείλκυσε ἐκεῖ πρὸ ἐνός αἰῶνος ἡ φήμη τοῦ Πεδιολότση! Ἐκεῖ ἐσπευδεν ὁ Ἐρβαρτος, ὁ τόσον ἐπιδράσας ἐπὶ τῶν συγχρόνων Ἑλβετῶν, Γερμανῶν καὶ Ἀμερικανῶν παιδαγωγῶν, μετ' αὐτὸν δὲ πλῆθος Γερμανῶν, Δανῶν, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο νὰ μνηθῶν τὰ διδάγματα τῆς μεθόδου τοῦ Πεδιολότση καὶ ἐπίστρεψαν οἱ πλείστοι μαγευμένοι καὶ πεπεισμένοι, διὰ νὰ τὴν διαδώσουν ἕκαστος εἰς τὴν χώραν του. Ἐπὶ τοίχου τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς τοῦ ἐρημικοῦ καὶ σιωπηλοῦ διοικητηρίου ὑπάρχει ἀνάγλυφος ἡ μορφή τοῦ Πεδιολότση ἀνατεθείσα πρὸς ἀνάμνησιν καὶ εὐγνωμοσύνην ὑπὸ τῆς πόλεως Βουργδορφ τὸ 1888, πλησίον δὲ ταύτης ἀναγράφονται οἱ ἐξῆς θεῖοι λόγοι τοῦ διδασκάλου: « Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὄχι τὸν ἑαυτὸν σου ». Ἐξάισιον πανόγραμμα ἀποκαλύπτεται ἐντεῦθεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεατοῦ: ἡ καταπράσινος καὶ βιομηχανικὴ κοιλάς τοῦ Ἐμμενθαλ, πλησιέστερον σύνδενδρα δάση καὶ βράχοι ἀπόκρημνοι καὶ ἔτι πλησιέστερον ἡ κάτω πόλις, ὅπου ὁ Πεδιολότσης ἔζησεν ὡς δημοδιδάσκαλος. Ἀλλὰ τὰ σιδηρόφρακτα κιγκλιδώματα τοῦ διοικητηρίου προξενοῦν μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν.

Ἡ σχολή, ἐκ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ἐξήρχοντο λόγοι ἐμπιστοσύνης εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, εὐγλωττοὶ ἐπικλήσεις εἰς τὴν εὐγένειαν τῶν συνειδήσεων,

εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ζωῆς, εἶναι τώρα φυλακὴ κακούργων!

Ἄλλὰ εἰς τὸ Ὑβερδὸν πολὺ πλεόν παρά εἰς τὸ Βούργδορφ ὁ Πεσταλότσιος ἠσθάνθη τὴν ἡδονὴν τῆς δόξης. Πανταγόθεν συνέρρεαν οἱ μαθηταί: ἐξ Ἀγγλίας, ἐξ Ἰταλίας, ἐξ Ἰσπανίας, ἐκ Γαλλίας, ὅσον καὶ ἐξ Ἑλβετίας καὶ Γερμανίας. Ἡρνεῖτο νὰ δεχθῆ ἄλλους δι' ἑλλειψὴν χώρου. «Μᾶς ἔλεγαν, διηγεῖται εἰς τῶν μαθητῶν του, ὅτι ὅλος ὁ κόσμος εἶχεν ἐπάνω μας προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς». Ἐπληθύνοντο οἱ ἐπισκέπται εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ παρενοχλοῦν τὴν τάξιν καὶ τὴν κανονικότητα τῶν παραδόσεων. Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ὑβερδὸν ἦτο διὰ τοὺς ξένους ἐν ἐκ τῶν περιέργων πραγμάτων τῆς Ἑλβετίας, τὸν δὲ Πεσταλότσιον ἐπασκέπτοντο, ὅπως θὰ ἔκαμναν ἐκδρομὴν εἰς περίφημόν τινα κορυφὴν τῶν Ἀλπεων. Ἐκεῖνος δ' εὐχαρίστως ἀπεδέχετο τὰς ἐπισκέψεις ταύτας ὡς μέσον διαδόσεως τῶν θεωριῶν του. Ὅσάκις ἀνηγγέλλετο ἐπισημὸς τις ξένος, προσεκαλεῖ ἀμέσως ἓνα ἐκ τῶν ἰκανωτέρων του συνεργατῶν καὶ: «λάβε, τοῦ ἔλεγε, τοὺς ἀρίστους σου μαθητάς καὶ δεῖξε ὅ,τι καλλίτερον ἤξεύρου». Ἐπρόσεχε νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἐκπαιδευτήριον ὑπὸ τὴν καλλιτέραν του ὄψιν. Οὕτω καὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν ἀνθρώπων ἐνδίδουν ἑνίοτε εἰς τὸν πειρασμὸν ποιῆσαι τινος ἀγυρτείας, ἀλλ' ἔχουν πρὸς δικαιολογίαν τῶν ὅτι ἐπιδιώκουν τὸν θρίαμβον τῶν ιδεῶν των.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότσιος δὲν ἤρκειτο εἰς τὸν προσηλυτισμὸν ὁπαδῶν τῆς μεθόδου του, μετὰξὺ τῶν ἐπι-

σκεπτῶν. Καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφείδετο κόπου, διὰ νὰ κη-
 ρύξῃ τὸ εὐαγγέλιον τῆς διδασκαλίας του εἰς τὸν κό-
 σμον. Ὅθεν τὸ 1802, ἐπισήμως ὡς μέλος τοῦ ἑλβετικοῦ
 συμβουλίου, ἐταξείδευσεν εἰς Παρισίους τρέφων τὴν κρυ-
 φίαν ἐλπίδα νὰ πρᾶσταιριαθῇ αὐτὸν τὸν Βοναπάρτην·
 «Ἡ Ἑλβετία, ἔλεγεν, εἶναι πολὺ στενὴ δι' ὅ,τι ἐπι-
 θυμῶν νὰ γίνῃ. Αἱ ἰδέαι μου εἶναι παγκόσμιαι.» Ἄλλ'
 ἡ ὑπόδοξή του εἰς Παρισίους δὲν ἦτο ἐνθαρρυντικὴ.
 «Δὲν ἔχω καιρὸν νὰ γάνω εἰς ζητήματα περὶ τοῦ ἀλ-
 φαβήτου», εἰδήλωσε ζηρῶς ὁ Βοναπάρτης. Καὶ ὁ
 Ἑλβετὸς παιδαγωγὸς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην
 ἀπῆλθε περιλυπὸς καὶ κατηγχανακτημένος ἐκ Παρισίων.

Ὁ Πεσταλότσης ἐπεζήτησε πάντοτε ἰσχυροὺς προ-
 στάτας, διότι ἐγνώριζεν ὅτι πρὸς ἐπικράτησιν φι-
 ζικῶν μεταρρυθμίσεων ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ὀλίγων
 ὄνειροπάλων, καθὼς αὐτός, οὐδὲως ἐπαρκεῖ, ἀλλ'
 ὅτι χρειάζεται ἡ ὑποστήριξις τῶν κυβερνήσεων, ἡ σύμ-
 πρaxis τῶν νομοθετῶν. «Ζητῶ ὑπουργόν, ὁ ὁποῖος νὰ
 εἶναι ἄνθρωπος,» ἔκραζεν. Ἐνόμισε δὲ ὅτι τὸν εὔρε τὸ
 1808, ὅτε ὁ φίλος του Νικολόβιος, ἀναδειχθεὶς σύμ-
 βουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ εἰς τῶν διευθυντῶν τῆς
 δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῆς Πρωσίας, τοῦ ἀνεκοίνωσε
 τὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια, τὰ ὅποια ἐνέκρινε καὶ ὁ
 βασιλεὺς: «Τὸ ὄνειρόν μου, ἀνέκραξε, μαῦ ἀποκαλύπτει
 ἕνα Φρειδερίκον Γουλιέλμον ἥρωα τῆς εἰρήνης κατ' ἀντί-
 θεσιν πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ πολέμου!» Προσεκολλᾶτο
 εἰς πάντα ἡγεμόνα, διερχόμενον ἐξ Ἑλβετίας. Ὅτε
 τὸ 1814 ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος Α' ἦλθεν εἰς Βασι-

λείαν, ὁ Πεσταλότσης ἐσπεύσει νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ. Ἄνευ δισταγμοῦ ἐζήτησε τὴν χειραρέτησιν τῶν δουλοπαροίκων καὶ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν ῥωσικῶν σχολείων. Ἄλλὰ δὲν ἀπέκτησε τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα σταυρόν, τὸ παράσημον τοῦ Ἁγ. Βλαδιμήρου τετάρτης τάξεως. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' διήλθε διὰ Νευσιατέλης, ὁ δὲ Πεσταλότσης, μολονότι ἀρρωστος καὶ ἐξηντλημένος, ἐζήτησεν ἀκροῶσιν καὶ πρὸς τὰς ἀποτροπὰς τῶν φίλων του ἀπεκρίνετο: «Πρέπει νὰ τὸν ἴδω ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον ν' ἀποθάνω! Καὶ ἐὰν ἡ ἐπίσκεψίς μου δὲν θὰ ἔχη ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ δώσῃ καλλιτέραν ἐκπαιδεύσιν εἰς ἓν καὶ μόνον παιδίον, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀρκετὴ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου. . . »

Ἄλλὰ πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμόν τῶν μαθημάτων τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἦτο ἡ ψυχὴ, ἀνέπτυσσεν ὁ Πεσταλότσης ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐνεργείας του. Ἴδου περίπου τὸ πρόγραμμα μιᾶς σχολικῆς ἡμέρας τοῦ Ἰθερδόν. Οἱ μαθηταὶ ἐσηκώνοντο εἰς τὰς ἑξ' ἄλλ' ὁ Πεσταλότσης ἐξύπνα πρὸ αὐτῶν καὶ συνέβαινεν ἐνίοτε νὰ συγκαλῆ τοὺς διδασκάλους ἀπὸ τὰς δύο τὸ πρῶτ' παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του, διὰ νὰ διαβιβάσῃ τὰς ὁδηγίας του. Μετὰ τὴν ἔγερσιν οἱ οἰκότροφοι μετέβαιναν εἰς τὴν αὐλήν, διὰ νὰ κάμουν εἰς τὸ ὑπαιθρον ψυχρὸν λουτρόν. Τὸ πρῶτον μάθημα ἦτο θρησκευτικὴ ἢ ἠθικὴ ὁμιλία τοῦ Πεσταλότση ἐνώπιον τῆς ὁμηγύρευς καθηγητῶν καὶ μαθητῶν. Ἐκαστοῦ μαθήματος δὲν διήρκει πλέον τῆς ὥρας, παρε-

νέπιπταν δὲ δικλείμματα ἢ περιπάτους εἰς τὰ πλησίον βουνά. Χειροτεχνία, ἐργόχειρα ἐπὶ χαρτονίου, κηπουρική, ἐνηλλάσσοντο μὲ τὰ μαθήματα. Ἐκαστος μαθητῆς εἶχε μικρὸν τετράγωνον γῆς πρὸς καλλιέργειαν. Ἐγυμνάζοντο ὀλίγον, τὴν δὲ ἐσπέραν ἀπὸ τὰς 7—8 ἐπεδίδοντο ἕκαστος εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του ἢ εἰς ἀσκήσεις ἰχνογραφίας. Τὸ ἔσμα ἐπεκράτει παντοῦ καὶ πάντοτε εἰς τὰ μικρὰ καὶ εἰς τὰ μεγάλα διαλείμματα καὶ εἰς τοὺς περιπάτους. Οἱ διδάσκαλοι ἀνεμιγνύοντο μὲ τοὺς μαθητὰς εἰς τὰ παιγνίδια τῶν συμπαίζοντες. Οὔτε τιμωρίαι ὑπῆρχαν οὔτε ἀμοιβαί, διότι ὁ Πεσταλότσης δὲν ᾔθελεν οὔτε τὴν ἀμύλλαν οὔτε τὸν φόβον. Οἱ διδάσκαλοι τρίς τῆς ἐβδομάδος ἀνεφέροντο εἰς αὐτόν, τὰ δὲ παιδιά συχνὰ ἐδέχετο ὁ Πεσταλότσης ἀνὰ πέντε ἢ ἑξ. Ἄλλ' ἐνίστε τὰ ἑσταμάτα καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους λέγων: «Καὶ σὺ δὲν θέλεις νὰ γείνης καλὸς καὶ φρόνιμος;» Μὴ παραδεχόμενος ἄλλην πειθαρχίαν, εἰμὴ τὴν ἐκ καθήκοντος ἢ μάλλον ἐκ συμπαιθείας, ἐξ ἀγάπης, δὲν ἦτο διὰ τοὺς μαθητὰς του διδάσκαλος, ἀλλὰ πατήρ.

Παρόμοιον σύστημα εἰσάγεται εἰς πλεῖστα σχολεῖα σήμερον· οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον, ἂν ἐπέτυχε τότε ὁ μέγας μεταρρυθμιστής. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τοῦ Ὑβερδὸν παρεκτός τῶν λαμπρῶν τῆς σελίδων περιέχει πόλλα θλιβερά κεφάλαια. Ἐκεῖ ὁ Πεσταλότσης ἐναλλάξ ἐδοξάσθη καὶ ἐπανηγυρίσθη ὡς ὁ ἄριστος τῶν παιδαγωγῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδυσφημήθη καὶ ἐξηυτελίσθη ὡς ὁ χειριστὸς τῶν ἀνθρώπων. «Ἀδιάκοποι ραδιουργίαι ἐξυ-

φάνοντο περίξ του. Οἱ κτράχι φιλονικίαι διήρσαν τοὺς συνεργάτας του, τοὺς ὑποίους ἐνικα τῶν περιορισμένων γνώσεων του ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προσεταιρισθῇ διὰ τὴν διδασκαλίαν ἐιδικῶν μαθημάτων. Βεβαίως διὰ τῆς γοητείας του προσέβλεψε πλῆθος εὐφυῶν καὶ φιλοπόνων νέων συνεργατῶν περίξ του ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ μᾶλλον διακεκρυμένοι καὶ πεπαιδευμένοι τῶν καθηγητῶν τούτων εἶχαν ὅλοι σχεδὸν κἀκρίστον χαρακτῆρα. Ἦσαν ἰδιοτελεῖς καὶ ἀυθίρετοι εἰς τὰς γνώμας τῶν, μολόντι δὲ εἶχαν τὴν ἐλλείπουσαν εἰς τὸν Πεσταλότιον ἐπιστήμην, ἑστεροῦντο ὅ,τι ἀπετέλει τὴν δύναμιν ἐκείνου, δηλ. τὴν καλωσύνην. » Πῶς νὰ κατορθώσῃ νὰ συνάψῃ καὶ συμφιλίωσῃ διδασκάλους διαφέροντας ὡς πρὸς τὴν ἐθνικότητα, τὴν φυλὴν—Γερμανοὺς, Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς—καὶ διίσταμένους ὡς πρὸς τὰς ιδέας ; Διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἐγχειάζετα σιδηρᾶν ἐνεργητικότητα καὶ ἰκανότητα διοικητικὴν, τὴν ὑποίαν ἐντελῶς ἑστερεῖτο ὁ Πεσταλότιος.

Ἐκ τούτου ἀδιάκοποι ἐσωτερικαὶ διαφωνίαι, συγκρούσεις καὶ συμφιλιώσεις, παραιτήσεις τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐπιστροφαί. Οἱ διαρκῶς συνταρασσόμενοι καθηγηταὶ δὲν κτώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν, ἀφ' οὗ δὲ κατεσπαράττοντο μεταξύ των, κατεσπάρατταν καὶ αὐτὸν τὸν διευθυντὴν. Εἰς τοὺς συνεχεῖς διαπληκτισμούς ὁ Πεσταλότιος ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίη πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' εἰρήνης ἐφημέρου καὶ προσωρινῆς. Διακοπτόμενος ὑπὸ λυγμῶν ἀπηύθυνε συγκινησιακοὺς λόγους πρὸς τοὺς συνεργάτας του. Ἐξήτει

ἔλεος ὑπὲρ ἑαυτοῦ. «Καθίκετε δὲ τὸν Κ^{ον} καὶ τὴν Κ^{αν} Νίδερερ, ἔγραφε, καὶ μ' εὐσπλαγγισθεὺν διὰ τὸ μακρύτεριον, τὸ ὁποῖον ὑποφέρω ἐξ ἑτῆ τώρα.» Ἐνίοτε κατὰ σκοπὸν, ἐξήγητλημένος, κατέφρευεν εἰς τὰ βουναὶ καὶ συνέθετε μελαγχολικοὺς στίχους.

Ἄφ' ἑτέρου προσηθάλλετο καὶ ἐξώθεν. Παντοῦ καὶ πάντοτε εὐρίσκονται φανατικοὶ δυσφημοῦντες τοὺς νεωτεριστάς. Τὸν κατηγόρησαν λοιπὸν ὡς ὑποστηρίζοντα ἀντιχριστιανικὰς διδασκαλίας. Καὶ ὅμως ἦτο φιλόθεος καὶ εὐσεβής: «Ἀγκυρωρίζω τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ», ἔλεγεν ὁσάκις τοῦ ἤρχετο εὐτυχία τις. Ἐν τούτοις δὲν ἔλειπαν οἱ παρεξηγοῦντες καὶ κατηγοροῦντες αὐτόν.

Ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ τοῦ Πεσταλιότση ἐθλίβετο ἐξ ὅλων τούτων. Μάτην ἐφώναζεν: «Εἶμαι κύριος εἰς τὴν οἰκίαν μου!» Καθ' ὅσον ἐγήρασκεν ὁ δυστυχής, ἐρίνετο τὸ παίγνιον καὶ ὁ περίγελως τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ μ' ὄλα ταῦτα ἕως τὸ 1820 κατώρθωνεν ἠὲν ἄντικπατῆται καὶ ἀνέκραζεν: «Αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου εὐτυχῆ τώρα... Δόξα τῷ Θεῷ ὄλα πηγαίνουν καλά. Ἡ δύσις τοῦ βίου μου φαίνεται γλυκεῖα καὶ γαλήνιος...» Ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσε πολὺ. Ἡ παρακμὴ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ἤρχισε περὶ τὸ 1824 καὶ προέβαινε ταχέως. Οἱ μαθηταὶ ὀλιγόστευαν καὶ οἱ πιστότατοι τῶν φίλων τὸν ἐγκατέλειπαν. Ὁ Νίδερερ καὶ ὁ Κραούσιος, ζηλότυποι πρὸς τὸν Σμίθ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1815 ἦτο ἐκεῖ παντοδύναμος, κατήντησαν νὰ ἰδρῖσθουν εἰς αὐτὸ τὸ Ἰθερδὸν ἰδικὰς των σχολὰς, ὅπου δυσχυρίζοντο, ὅτι

περισυνέλεξαν τὸ πνεῦμα τοῦ Πεσταλότση, τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγαν, εἶχε φύγη ἀπὸ τὸν ἴδιον Πεσταλότσην. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ καντονίου ἀπήρτει τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Σμιθ, τὸν ὁποῖον ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον ἔσπεργε ν' ἀποχωρισθῇ, ὁ Πεσταλότσης. Τέλος κατὰ κόπον καὶ ἀπογοητευμένος ὁ ἀγαθὸς γέρον, τὴν 2 Μαρτίου 1826 ἐφυγεν ὀριστικῶς ἐκ τοῦ Ἰνσβρὸν, αὐτοῦ ἐφάνη, λέγει, ὡς νὰ ἐτελείωνεν ἡ ζωὴ μου, τόσον μ' ἐθλίψεν ὁ ἀποχωρισμὸς !»

Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου διήλθεν εἴκοσι πέντε ἔτη, ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δόξης του. Ἄλλὰ δὲν ἐθέλωρει τοῦτο σκοπὸν τοῦ βίου του. Ὀνειροπόλει πάντοτε ταπεινὸν ἀγροτικὸν σχολεῖον μὲ μικρὰ παιδιά. Καὶ ὅμως ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Ἰνσβρὸν μένει διὰ τοὺς δικαίως κρίνοντας μεταγενεστέρους εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τίτλων τιμῆς διὰ τὴν παιδαγωγικὴν δράσιν τοῦ Πεσταλότση. Διὰ τοῦτο εἰς Ἰνσβρὸν ἀνήγειρεν ἡ Ἑλβετία τὸ ὠραιότατον τῶν μνημείων τῶν ἀριερωθέντων εἰς τὸν ἄνδρα. Τὴν πλατεῖαν Πεσταλότση, πλησιέστατα εἰς τὸ παλαιὸν διοικητήριον, ὅπου κατέτριψε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ὑπηρετῶν τὴν ἐκπαίδευσιν, στολίζει ὠραῖος καὶ παραστατικὸς ἀνδριὰς τοῦ ἐνδόξου παιδαγωγοῦ.

Περίλυπος καὶ πτωχὸς ὁ Πεσταλότσης ἐγκατέλιπε τὸ Ἰνσβρὸν, διὰ νὰ ἐπανεέλθῃ πάλιν εἰς τὴν Νέαυ Ἐπαυλιν, ὁ δὲ Σμιθ, ὁ ἀχώριστός του φίλος, ἡ σκιά του, πιστὸς μέχρι τέλους τὸν συνώδευσε εἰς τὸ ἀναχωρητήριόν του. Μ' εὐχαρίστησιν ἐπανεῖδε τὸν ἀγαπημένον

του τόπον, ὅπου ἐδοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ πρῶτά του σχέδια πρὸς πνευματικὴν χειραφέτησιν τοῦ λαοῦ. Καί μ' ὅλα ὅσα ἔπαθεν, ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῦσῃ ἐκεῖ καὶ πάλιν παιδαγωγεῖον. Ἄλλ' ὁ θάνατος ἐπλησίαζεν. «Θὰ ἴδω μετ' ὀλίγον, ἔλεγεν, τὸ οὐράνιον φῶς.» Ἐν τούτοις μερικαὶ ἐκδηλώσεις κοινῆς εὐγνωμοσύνης ἐγλόκωναν τὰς θλίψεις τῶν τελευταίων του ἡμερῶν. Σκληρὸν μὲν ἦτο εἰς αὐτὸν τὸ παρόν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προειμηνύετο γλυκὺ, φαίνεται δὲ ὅτι εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ εἶναι, πρὶν ἀκόμη ἐκεῖνος κλείσῃ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸ 1825 ἔγεινεν ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τῆς ἐτησίας συνελεύσεως Ἑλβετικῆς ἐταιρείας, τῆς ὁποίας ἦτο ἀρχαιότατον μέλος, τὸν ἀνεκέρηξαν δὲ πρόεδρον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ὅτε ἐπεσκέφθη ἐν ὄρφανοτροφεῖον, τὰ παιδιά τοῦ προσέφεραν στέφανον ἐκ κλάδων δρυός.

Ἄλλ' αἱ λῦπαι δὲν τὸν ἄφησαν μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν. Ἐμελλε νὰ ὑποστῇ ἐπὶ τῆς ἐπιθανατίου κλίνης τὰς ὕβρεις τοῦ Φέλλεμπεργ, ὁ ὁποῖος ἐτόλμα νὰ κατηγορήσῃ τὸν ἀφιλοκερδέστατον τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἶχε καταχρασθῇ τὰς συνδρομάς, τὰς συλλεχθείσας διὰ τὴν πρώτην πλήρη ἐκδοσιν τῶν ἔργων του, ὡς καὶ τοὺς μισαροὺς ὀνειδισμοὺς σατύρας ἄλλου τινός, ἐκδοθείσης ἀκριβῶς τὸ 1827. «Ἦρῆσαι νὰ ζήσω ἀκόμη ἕξ ἐβδομάδας, ἀνέκραξεν ὁ ἐπιθάνκτος, διὰ ν' ἀπκνήθσω εἰς τὰς ἀτίμους συκοφαντίας!» Ἄλλ' αἱ δυνάμεις τὸν ἐγκατέλιπαν. Εἶχεν ἐξαντλήσῃ τὴν ῥωμαλέαν κρᾶσίν του, διὰ τὴν ὁποίαν ἀστείζόμενος

ἔλεγεν: « Ἐγὼ ὑγίαν ἄρχην, καὶ τὴν 17 Φεβρουαρίου 1827 ἐξέπνευσεν ἡσυχῶς ψιθυρίζων : « Ἀποθνήσκω χωρὶς λύπης. Συγχωρᾶ τοὺς ἐχθρούς μου καὶ εὐλογῶ τοὺς φίλους μου . . . »

Δὴν ἦσαν περισσότεροι τῶν ἐζήκοντα οἱ συνοδευσαντες τὴν κηδείαν ἐνός τῶν ἐνδοξοτάτων τέκνων τῆς Ἑλβετίας.

Ε' Μέθοδοι καὶ τρόποι, δισταγμοὶ τοῦ Πεσταλότιου. — Ἡ ἐποπτεία ἀρχὴ πάσης γνώσεως καὶ μαθήσεως. — Ἡ ἀρχὴ τῆς βαθμιαίας προόδου καὶ τῆς συγκεντρώσεως. — Ἡ καὶ ἔντασιν ἀνάπτυξις τῶν ἰδιοτήτων τῆς ψυχῆς σπουδαιότερα τῆς ἐκιάσεως τῶν γνώσεων. — Αἱ ἰδιότητες τῆς ψυχῆς προκόπτουν διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἡ δὲ διανοητικὴ πρόοδος στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος. — Ἀπλοποιήσις τῆς μεθόδου. — Ἀντιφάσεις καὶ καταχρήσεις τῶν ἀρχῶν. — Τρόπος τῆς σπουδῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων. — Ἡ ἠθικὴ ἀνατροφή στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐποπτείας, τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως ἀγαθῶν συναισθημάτων. — Οὐσιωδεστάτη ἡ ἐπίδρασις τῆς μητρὸς. — Θρησκευτικὴ ἀγωγή.

Ἡ ἱστορία τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότιου συνδέεται ἀναποσπαστῶς, καθὼς εἶδαμεν, μὲ τὸ ἔργον του. Μᾶλλον ἀποκαλύπτει δὲ μὲ ὅλην των τὴν λαμπρότητα τὰς